

УДК 7.012(477)«18/19»

ОБРАЗ ПАВИЧА В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ І ДИЗАЙНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: СИМВОЛІКА ТА ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

ШЕРЕТЮК Руслана

Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна
sheretyuk.r@gmail.com

Вказано, що одним із головних зооморфних мотивів європейського мистецтва стилю модерн був павич. Досліджено символіку, а також художню інтерпретацію його образу в архітектурі, дизайні інтер'єрів, станковому малярстві, сакральному монументальному живописі, комунікативному дизайні, а також декоративному мистецтві України кінця ХІХ – початку ХХ ст. Висновується, що європейська модерна мрія про одвічну красу, символічно втілена в образі павича, виявилася суголосною етнокультурним особливостям української естетики.

Ключові слова: модерн, зооморфний мотив, павич, символіка, українське мистецтво, дизайн.

ВСТУП

Актуалізована нині в царині вітчизняного мистецтвознавства реконструкція цілісної панорами розвитку мистецького доробку нації детермінує докладне студіювання реалій українського художнього процесу. Один із його відтинків, а саме кінець ХІХ – початок ХХ ст. вказує на органічну спорідненість художньо-естетичних засад українського мистецтва з європейськими, що, зокрема, проявляється в його тематиці та образотворенні.

ПОСТАНОВКА МЕТИ

Відсутність у вітчизняному мистецтвознавстві спеціального комплексного дослідження символіки та художньої інтерпретації мотиву павича в українському модерному мистецтві і дизайні кінця ХІХ – початку ХХ ст. спонукала авторку до більш ґрунтовного студіювання вказаної проблематики.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із найбільш поширених зооморфних мотивів в іконографії європейського модерну був павич. Виходячи з давньої інтерпретації його символіки, павич – сяюча слава, безсмертя, велич і непідкупність. Водночас він – символ яскравої багатоманітності світу, а також гордості й марнославства. У стародавніх культурах Індії та Ірану прекрасний хвіст павича став символом Сонця й вічної циклічності космосу. У Стародавньому Китаї павич був уособленням божества, знань, влади і краси. У Стародавній Греції він вважався птахом богині Гери: згідно міфу, саме вона поклала «око» на його пір'я, що символізувало всевидяче око, знання й божественну мудрість. У

Стародавньому Римі павич асоціювався з величчю та імператорською владою, зокрема, був емблемою імператриці та її доньок. У Візантії цей птах вважався «царським», а його зображення було одним із ключових у декорі тронів візантійських імператорів. У християнстві павине перо було атрибутом святої Варвари, оскільки вказувало на Геліополь – місто її народження, «очі» павиного пір'я символізували «всевидячу» Церкву, а сам павич, з огляду на оновлення його пір'я – безсмертя, вічне життя, нетлінну душу, а також воскресіння. В добу бароко християнська доктрина здійснила повторне осмислення образу павича, згідно якого він став ототожненням гріхів гордині, розкоші й марновірства [1, с. 157-163]. У мистецтві модерну павич став символом художньої діяльності в цілому та художника зокрема – його індивідуальності, творчої енергетики, креативності, сміливості, оригінальності. У цьому контексті програмним тематичним твором стала «Гармонія в синьому і золотому. Кімната павичів» Д. Вістлера, зокрема його композиція «Мистецтво і гроші, або історія кімнати», де поєдинок бойових павичів інтерпретувався автором як конфлікт митця і його замовника. Однак загальнопоширеним у добу модерну стало інше трактування павича, а саме як символу витонченої розкоші та краси. Саме це смислове навантаження образу павича було провідним в європейському модерні кінця XIX – початку XX ст.; воно знаходилося в основі його зображення на фасадах будинків, в оформленні інтер'єрів, дизайні меблів, одягу, обкладинок книг і журналів, афіш, плакатів, листівок, ювелірних та інших виробів декоративного мистецтва тощо.

Мотив павича зустрічався й у творах українського мистецтва і дизайну кінця XIX – початку XX ст. В українській символіці пава – це жар-птиця, яка несе в собі сонячну енергетику розвитку, вона є символом розквіту, молодості й краси, а ще – уособленням сімейного щастя. Саме тому цього птаха (в парі) завжди зображали на весільних рушниках. Відтак, асоціативне наповнення образу павича в європейському модерному мистецтві контамінувалося з українською народною символікою. Зокрема, образ павича став складовою декора об'єктів вітчизняної модерної архітектури. Так, у Полтаві монументальний поліхромний розпис, а також пластичні композиції із зображеннями павичів знаходяться у центральному тимпані фронтона будинку (вул. Соборності, 39). У Дніпрі яскраве поліхромне майолікове панно з квітами і павичами прикрашає фасад видатної пам'ятки історії та архітектури місцевого значення – будинку В. Хреннікова. На ньому нараховують 12 зображень цього екзотичного птаха [2]. У Харкові декоративним панно із зображенням павичів, пір'я яких інтерпретоване у вигляді химерних квітів, оздоблений фасад будинку по вул. Різдваїній, 17. Такі ж стилізовані квіти-пір'я знаходяться на фасаді харківського будинку у провулку Короленка, 10 [3, с. 220].

Інтер'єри України початку XX ст. також містять зображення павича. Одним із перших прикладів їх дизайну у стилі модерн є вітальня так званого «Шоколадного будиночка» у Києві, яка в літературі отримала назву «кімнати з павичем і Сарою Бернар». Це пов'язано з тим, що декоративні розписи її стелі містять зображення голівки актриси Сари Бернар, а також павича з лілеєю, метеликом і гірляндою ніжних білих ромашок, закомпонованих в орнамент із великих білих квітів з листям і бутонами. За словами Ю. Івашко, «Ця кімната ...

цитує європейські зразки декоративного модерну без домішок місцевої еkleктики» [4, с. 111].

У царині українського станкового малярства класичним прикладом введення в композицію художнього твору означеного зооморфного мотиву було живописне полотно П. Холодного «Казка про дівчину і паву». Створене за мотивами української колядки, написане в техніці темпера, воно відповідало пластичній мові модерну [5, с. 71-72], апелювало до його мрії про прекрасне.

Прикладом втілення модерного мотиву «павичевого ока» в творах сакрального монументального живопису України початку ХХ ст. стала композиція Ю. Буцманюка «Архангел Гавриїл» – складова багатофігурного стінопису каплиці Покрови Пресвятої Богородиці церкви Пресвятого Серця Христового у Жовкві. У ній розкрилося вміння автора оперувати характерними для епохи модерну категоріями та образами, а також креативний підхід щодо їх інтерпретації. Так, монументальна фігура архангела Гавриїла, потрактована автором як вітраж, зображена на тлі нічного зоряного неба. Він одягнений у довгий білий хітон, у лівій руці тримає лілію. Його складені крила виконані у вохристо-жовтому, смарагдовому та ультрамариновому кольорах. Саме кінці останнього темно-синього ряду пір'їн прикрашені стилізованим модерним мотивом «павичевого ока», що розцінюється фахівцями як данина молодого українського художника тогочасній моді [6, с. 113, 118].

Вдале поєднання загальноєвропейських модерних тенденцій і національних особливостей художнього процесу простежується й на прикладі комунікативного дизайну України початку ХХ ст. Зокрема, стилізація мотивів українського народного мистецтва в душі європейської сецесії була притаманна творчості графіка Г. Ковцуняка. Так, його обкладинку до книжки видавництва «Новітня бібліотека» оздоблював орнаментальний декор із зображенням двох павичів, а також рослинних і спіралеподібних мотивів. Птахи інтерпретовані в традиціях народного мистецтва, а загальна композиція «перетворюється на суцільне мереживо, яке уподібнює обкладинку до коштовного виробу» [7, с. 68]. Творам українського декоративного мистецтва також була притаманна характерна модерна тематика. Композиції вишитих робіт Г. Собачко містили зображення павиноного пір'я, яке майстриня органічно вплітала в коло орнаменту [8, с. 9]. Більше того, вплив стилю модерн на сюжетику й стилістику творів декоративного мистецтва України, зокрема, художнього металу і художнього скла прослідковувався навіть у другій половині ХХ ст. [9]. Так, показовим прикладом тематичної ремінісценції стала творчість дизайнера українського гутного скла А. Балабіна, зокрема його робота «Павич» (1969 р.) [10, с. 258-259].

ВИСНОВКИ

Образ павича як один із центральних зооморфних мотивів європейського модерну кінця ХІХ – початку ХХ ст. характерний творам тогочасного українського мистецтва і дизайну. Зображення «царського» птаха містилися в декорі фасадів будівель, облаштуванні інтер'єрів, станковому малярстві, сакральному монументальному живописі, комунікативному дизайні, а також декоративному мистецтві. З огляду на модерну інтерпретацію мотиву павича, а саме як символу витонченої розкоші та краси, таким художнім творам – поліхромним розписам,

декоративним панно, пластичним композиціям, графічному орнаментальному декору тощо – були притаманні естетична виразність, натуралізм, декоративна зображальність й площинність. Водночас у них органічно поєднувалася естетика модерну з традиціями народного мистецтва. Модерна мрія про одвічну красу, символічно втілена в образі павича, виявилася суголосною етнокультурним особливостям української естетики, її розумінню краси світу, природи і людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернышева М.И., Дубовицкий А.Б. Царские (царственные) и солнечные птицы (павлин, феникс, петух и орел). *Пространство и время*. 2016. №3-4 (25-26). С. 156-174.
2. Кавун М. Кам'яні птахи Катеринослава: «пташиний» декор в архітектурі міста. URL: https://www.dnipro.libri.dp.ua/architektura_istoriya_dekor_budinkiv.
3. Коровкіна Г.А. Флоральні мотиви в архітектурі модерну Харкова. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2016. № 856. С. 215-222.
4. Івашко Ю.В. Інтер'єри будинків в стилі модерн. *Містобудування та територіальне планування*. 2005. Вип. 22. С. 107-117.
5. Собкович О. Народна поетика у творчості Петра Холодного-старшого. *Вісник Львівської нац. академії мистецтв*. 2019. Вип. 42. С. 66-78.
6. Садова-Мандюк О.Я. Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини ХХ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.05. К., 2020. 347 с.
7. Максимлюк І.В. Творчість прикарпатських графіків кінця ХІХ – початку ХХ століття у видавничій галузі. *Вісник ХДАДМ*. 2015. № 5. С. 64-70.
8. Кара-Васильєва Т. Інспірації стилю модерн в українському декоративному мистецтві. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. Вип. 10. К., 2010. С. 4-10.
9. Чегусова З. Художнє скло і художня кераміка («мистецтво вогню») України другої половини ХХ – початку ХХІ століття в аспекті впливу стилю модерн. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. К., 2010. С. 42-48.
10. Бокотей М. Провідні дизайнери українського гутного скла другої половини ХХ ст. *Вісник Львівської нац. академії мистецтв*. Вип. 30. С. 248-261.

SHERETIUK R.

THE IMAGE OF PEACOCK IN UKRAINIAN ART AND DESIGN IN THE LATE XIX – EARLY TWENTIETH CENTURY: SYMBOLICS AND ARTISTIC INTERPRETATION.

It is indicated, that one of the main zoomorphic motives of the European Art of Nouveau style was a peacock. Symbolism, as well as art interpretation of his character in architecture, interior design, easel painting, sacred monumental painting, communicative design, as well as decorative art of Ukraine in the late nineteenth – early twentieth is researched. It is concluded, that the European modern dream of eternal beauty, symbolically embodied in the image of a peacock, turned out to be consonant with ethno cultural features of Ukrainian aesthetics.

Key words: *modern, zoomorphic motif, peacock, symbolics, Ukrainian art, design.*